

Oponentský posudek
bakalářské práce
na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK v Praze

Petr Novák
Komplexní božství starověkého Egypta:
Bohyně knihy Nebeské krávy

1) Struktura argumentace.

Je výklad srozumitelný? Je na každém místě zřejmé, co chce autor říci a proč to říká právě nyní? Je práce přehledně členěna a splňuje cíl, který si autor vytknul?

Členění práce je adekvátní tématu a úrovni bakalářské práce a zásadně se nevymyká očekávanému standardu. Argumentace je relativně přehledná a autorovy myšlenky jsou povětšinou zřejmé. Výklad je mnohdy poněkud zkratkovitý a místy až do té míry, že i pro odborníka je obtížné mu porozumět, takto kupříkladu v líčení principů staroegyptské kosmogonie v úvodu práce. Patrně i z důvodu této zkratkovitosti se lze setkat s fakticky nesprávnými výroky, například označení královen za božské na s. 11, kterých by bylo možné se vyvarovat, pokud by práce řádně využívala sekundárních pramenů, viz níže.

Interpretativní části práce je věnováno zjevně nedostatečné množství prostoru, což je patrně dáno rozsahem některých exkurzů zejména v první části. Ty obsahují i množství reálií, které nemají v argumentační linii práce žádnou zřetelnou funkci. Nemalou roli zde též má rozhodnutí do textu práce zahrnout synopsi Knihy o Nebeské Krávy, a to ačkoli práce obsahuje vlastní překlad tohoto pramene. Tato synopse zároveň neplní svou úlohu: místo shrnutí děje a prvků klíčových pro interpretační část jde spíše o určité převyprávění, ve kterém se ne zcela vhodně mísí akademický a emický literární registr a které nenesou zřetelnou přidanou hodnotu pro práci jako celek.

Autorova interpretace také zahrnuje relativně velké množství spekulativních tvrzení nepodložených prameny (především sekundárními) a její celkové vyznění tak působí poněkud vratce. Oponent tak s argumentací autora převážně nesouhlasí, byť zároveň uznává, že souhlas oponenta není pro příznivé ohodnocení tohoto kritéria nutně relevantní.

Hodnocení: 4/8 bodů

2) Formální úroveň.

Pracuje autor koherentně se zkratkami, syntaxí bibliografických odkazů, přepisy cizích slov apod.? Užívá správně poznámek pod čarou? Nedopouští se pravopisných chyb a jazykových neobratností?

Po formální stránce práce obsahuje velké množství zásadních nedostatků. Celkově práce nenesou známky řádné korektury, což se projevuje mimořádně vysokým množstvím překlepů a to včetně vlastních jmen (mj. Nechbeth místo Nechbet na s. 11 a 24, Ramess místo Ramses/Ramesse na s. 31, Sethors I. místo Sethos I. v p. 81 (zde jde o zkomoleninu v názvu knihy); za zmínku stojí i

přejmenování Clauda Lévi-Strausse na pana Strausse, Belgičana, na s. 37. Zásadnější je opakovaně nesprávný zápis jména Vadžet jako Vedžat (mj. na s. 27): tyto dva termíny bohužel označují dva zcela odlišné náboženské jevy: Vadžet je dolnoegyptská bohyně, zatímco *vedžat* odkazuje na oko Hora.

K tématu vlastních jmen lze zmínit, že ačkoli se autor zavazuje na s. 7 používat pro staroegyptská města jejich řecká jména, setkáváme se v textu přesto s několika odkazy na Edfú (řecky Apollinopolis Magna) a také na Heracleopolis (řecky Hérakleopolis) a Gynaecopolis (řecky Gynaikopolis). Obtíže s řeckými termíny autora zřejmě vedly i nešťastnému zápisu jména pražského nakladatelství jako Oikoymehn (s. 52). Nevynucené chyby tohoto typu jsou bohužel pro tuto práci charakteristické, viz níže diskuze o transliteraci.

Pozoruhodná je mimo jiné i četnost a závažnost chyb v přímých citacích, zejména na s. 26 a v podání Hornungova dělení pramenného textu na s. 32. Oba příklady bohužel naznačují, že nad rámec běžné nepozornosti autor cizojazyčným citacím nemusel nutně rozumět do míry, která by takovým chybám zabránila. Znalost anglického a německého jazyka sice není podmínkou pro obhájení bakalářské práce, porozumění v ní citovaným pasážím nicméně ano.

V práci se mimo jiné objevuje neobvykle čteně kurzíva v těle textu a není zcela zřetelné, jakými pravidly se tento výskyt řídí. Jména některých osob, lokalit a pramenů jsou zapsána kurzívou, jiné či i tytéž osoby, lokality či prameny již v jiných pasážích kurzívou zapsány nejsou. Podobně jsou některé citace primárních textů kurzívou (e.g. s. 25 a 26 a p. 11), povětšinou tomu tak ovšem není. Pokud existují určité principy, které řídí výskyt kurzívy v práci, oponent by se s nimi v rámci obhajoby rád seznámil. Je také pozoruhodné, že autor kurzívy konzistentně nevyužívá k zápisu staroegyptských termínů transliterovaných do latinky, jak je v egyptologii běžné, což dále komplikuje plynulé čtení práce.

Syntax citací je ve srovnání s pravopisnou stránkou relativně lepší, i zde však lze narazit na formální nedostatky. Za zmínku stojí anglické uvozovky, které se používají nekonzistentně ve formátu 99X99 i 66X99 a i v rámci těchto formátů autor používá rozličné grafické formy. Na více místech se u paginace místo pomlčky objevuje spojovník (např. s. 21). V neposlední řadě také autor v bibliografických citacích anglickojazyčných prací volí místy metodu kapitalizace po vzoru *The Oxford History of Ancient Egypt*, jindy zas *Oxford history of Ancient Egypt*.

Z formálního hlediska tak práce bohužel zdaleka nedostává požadavkům na vysokoškolskou práci, zejména pak závěrečnou práci, o níž se opírá nárok na vysokoškolský titul.

Hodnocení: 0/8 bodů

3) Práce s prameny.

Pracuje autor průhledným způsobem se sekundárními prameny? Využívá primární prameny a pracuje s pramennými jazyky všude tam, kde je to na místě? Pracuje s prameny metodicky správně?

Práce zřetelně trpí příliš úzkým výběrem sekundárních pramenů. Autor se omezil na několik málo prací převážně přehledového charakteru, jako jsou *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt* od R. Wilkinsona nebo *The Handbook of Egyptian Mythology* od G. Pinchové, dále pak na shrnující práce k otázce staroegyptského ženství. Při zběžném pročtení poznámkového aparátu se

zřetelně ukazuje, že v něm jasně dominují spisy, jejichž společným jmenovatelem je fyzická přítomnost v knihovně ÚFaRu. Zároveň z bibliografie nevyplývá, že by v rámci realizace bakalářské práce došlo k systematickému vypracování rešerše, které je v oboru egyptologie mimořádně snadné díky online nástroji OEB, který sdružuje takřka všechny publikace v oboru, umožňuje efektivní vyhledávání i podle klíčových slov, a ke kterému měl autor práce přístup.

Z jiného úhlu se téhož problému dotýká skutečnost, že autor opakovaně přistupuje k citacím z druhé ruky. Ačkoli se této praxi v některých situacích nedá vyhnout, na více místech jsou z druhé ruky citovány práce, které jsou velice snadno dostupné. Jako příklad se dá uvést kniha *Plutarch's De Iside et Osiride* od J. Griffithse v p. 114, která je dostupná ve studovně knihovny ÚFaRu, *The Temple of King Sethos I* z p. 18, která je prezenčně v knihovně ČegÚ, nebo článek "Hathor at the Jubilee" z p. 41, který je dostupný online na stránkách Chicagské univerzity.

Je zřejmé, že důkladná rešerše by práci pomohla i po obsahové stránce a zabránila tak vzniku množství zkratkovitých a nepřesných popisů staroegyptských reálií, které se v ní vyskytují, viz níže. Zároveň by i pomohla usměrnit autorovu argumentaci plodnějším směrem. Zde lze mimo jiné uvést Leachův článek "The Mother's Brother in Ancient Egypt", který ve stručnosti odkrývá paradoxní jednotu manželky, matky a dcery v egyptském světovém názoru, a jehož znalost by autorovi nejspíš pomohla se vyhnout ne zcela přesvědčivým závěrům ohledně jasně oddělených aspektů matky a manželky.

Některé zdroje, které autor cituje, jsou také bohužel poněkud zastaralé, nebo ne zcela vhodné v kontextu, v jakém jsou citovány. V p. 38 citovaná Frankfortova publikace *Kingship and the Gods* z r. 1948 sice je v určitém ohledu stále relevantní, ne však jako zdroj týkající se svátku Sed, jak uvádí autor. Nezvyklá je také volba Mercerova překladu *Textů pyramid* z r. 1952, zejména vzhledem k dostupnosti mnohem novějšího Allenova překladu, který Allen dále obohatil velice užitečnou publikací *A New Concordance of the Pyramid Texts*.

Na příkladu *Textů Pyramid* lze bohužel ukázat nedostatky, které vykazují autorova práce s primárními prameny. Ty jsou citovány na několika místech a ve všech případech jsou bohužel citovány nesprávně. Autor zřejmě zaměňuje čísla jednotlivých zaklínadel (říkání) a dílčích odstavců. Chybně tak uvádí pasáž v p. 51 jako TP 1652–1653, ačkoli se jedná o TP 600. Na odstavce se sice dá odkazovat, ale v řádném formátu: *Pyr.* 1652a–1653d, případně *PT* §1652a–1653d. Ačkoli zdánlivě jde o ryze formální nedostatek, poukazuje na velice povrchní znalost nejen tohoto konkrétního pramene, ale i obecných principů, kterými se řídí systematická práce s pramennými texty. Lze zde tak i zmínit nekonzistentní způsob citování *Textů rakví*: autor povětšinou odkazuje na Faulknerův překlad, v p. 11 ale odkazuje přímo na De Buckovu publikaci, byť zdánlivě z druhé ruky, jelikož je v poznámce přítomen i odkaz na Allenovo dílo *Genesis in Egypt*. V p. 167 je pak již odkaz na *Texty rakví* zcela nesrozumitelný.

Zvláštním tématem je zde pak práce s egyptským jazykem. Autor se rozhodl extenzivně uvádět staroegyptské termíny a místy i jejich hieroglyfické zápisy, celková realizace tohoto záměru je bohužel bez nadsázky tristní. Práce nekonzistentně přechází mezi různými transliteračními modely a koncovku feminina (.t) a podobné prvky tak místy vyznačuje a místy ne – tentýž termín pak může být dokonce v téže pasáži vyveden v obou formátech, takto ḥm.t-nswt „královna“ čteme na p. 11 jako ḥmt nswt a v p. 10 jako Hm.t-nswt. Poslední příklad ukazuje, že autor bohužel konzistentně nepracuje ani s transliteračním fontem. Na mnoha místech font absentuje zcela (zejména s. 20–24) a text tak

zůstává ve formátu pro kódování do počítače (MdC), jako v tomto příkladě, kde místo správného h vidíme H. Je třeba dodat, že pochopení systému egyptské transliterace nevyžaduje takřka žádné znalosti egyptského jazyka a lze si ji osvojit velice snadno a z obecně dostupných zdrojů. Nekonzistence se bohužel vyskytuje i v té části práce, kde autor na transliterační font nezapomněl. Objevují se zde přinejmenším dva různé transliterační fonty: srov. např. m3ʿt na s. 7 a k3š na s. 14 (druhý znak každého slova je tentýž). Podobných případů je v práci více.

Na příkladu termínu ze s. 14 lze ilustrovat zásadní obtíž autorova díla, a to je neuspokojivá práce s vlastním obsahem citovaných pramenů. Na s. 14 je k3š uvedeno jako transliterace termínu *kau*, což je samo o sobě chybné – správná transliterace je *k3.w*. K této chybné transliteraci je v poznámce pod čarou připojen odkaz na slovníkový vstup, nikoli však pro *k3.w*, ale pro chybné *k3š*. Pokud by autor skutečně nahlédl do příslušné části slovníku, jak jeho citace zde předpokládá, zjistil by, že *k3š* neoznačuje obětiny, jak autor uvádí, nýbrž kosti. Absence pečlivého čtení sekundárních pramenů je bohužel zřetelná i u méně specializovaných témat, například ve zmínce o pergamenu z Ramessovského období na s. 31. Při nahlédnutí do monografie citované pod čarou je totiž tentýž pramen uváděn jako papyrus.

V oblasti práce se slovníky se též nabízí otázka, zda je překlady egyptských termínů v množství poznámek pod čarou třeba uvádět v anglickém jazyce, pokud je práce psaná česky.

V hieroglyfických zápisech se s chybami takového rozsahu či závažnosti v práci nesetkáváme, což je ovšem dáno tím, že jsou přímo okopírovány z elektronického slovníku a to ve velice neuspokojivé kvalitě. V tomto ohledu měl autor zvolit některý z dostupných nástrojů na generování hieroglyfických textů, jako je velice intuitivní JSesh. Nelze pak říci, že by zahrnutí hieroglyfických zápisů v práci mělo jakoukoli přidanou hodnotu, jelikož pro ne-egyptologa nejsou čitelné a egyptologovi zas nepřinášejí žádné další informace. Nakonec lze také zmínit, že hieroglyfický text je v práci orientován zprava doleva, což působí poněkud rušivým dojmem.

U některých citací také není zřejmé, jak se výkladu týkají. Citace pramenného textu na s. 11 tak je sice součástí výkladu o Hathor, jmenuje pouze Sechmet, aniž by práce tuto nesrovnalost jasně reflektovala. U této citace lze též uvést, že se jedná o citaci ze *třetí ruky*: autor přebírá citaci Germondovy knihy *Sekhmet et la protection du monde z Hathor Rising* od A. Robertsové, Germond sám ovšem pouze prostředkuje Chassinatovo vydání pramenného textu v *Le temple d'Edfou VI*. Podobně pak autor na s. 13 píše o Nechbetě jako supici, kterýžto výrok ovšem opírá o citaci z *Textů pyramid*, kde je zmíněná jako kráva, opět bez vysvětlení.

Jak již také bylo řečeno, citace textů obsahují velké množství pravopisných i obsahových chyb, které jsou místy velmi obtížně pochopitelné. Leachův článek "The Nature of War", který je pro autorovu argumentaci stěžejní, se tak kupříkladu velmi nešťastně v práci objevuje jako The Natural War nebo dokonce The Natural of the War.

Celkově vzato práce obsahuje množství zásadních nedostatků v práci s prameny, a nevyhovuje požadavkům bakalářské práce.

Hodnocení: 0/8 bodů

4) Vlastní přínos.

Je práce pouze mechanickým kompilátem, nebo autor své primární i sekundární prameny přetavuje v nějaký nový, organický celek a vnáší do tématu nějaký vlastní pohled?

Ambice práce zřetelně mířily nad rámec prosté kompilace a autor se skutečně pokouší o dosažení nových poznatků týkajících se *Knihy o Nebeské krávně*. Již na začátek je ale třeba uvést, že nedostatečná rešerše a nepříliš důkladná práce s prameny do značné míry znemožnila, aby autorovo úsilí bylo úspěšné. Detailní polemika by přesahovala rámec žánru posudku bakalářské práce, lze nicméně uvést několik bodů, které oponent vnímá jako překážky úspěšnému zpracování tématu:

1. Autor opakovaně zdůrazňuje neřádný charakter násilné činnosti a kontrastuje jej s mírovou povahou kosmického řádu. Násilí nicméně tvořilo integrální součást kosmického řádu a bylo primárním nástrojem panovnické činnosti, jíž byl svět pořádán do řádného stavu. Typickým příkladem jsou válečná tažení, prvky legitimního násilí lze ovšem najít i v pohřebním kultu a je třeba dodat, že násilí bylo zcela běžným způsobem, jak se v Egyptě vyjadřovala společenská hierarchie. Neřád není definován přítomností násilí, ale absencí či nedostatečností vztahů, které zakládá právoplatná mužská/královská autorita. Bohyni Oka lze chápat v kontextu tohoto pramene jako personifikace této pořádací schopnosti panovníka, která je ve své podstatě násilná, a to i v případě, že je vše v pořádku.
2. U *Knihy o Nebeské Krávně*, jako u všech ostatních egyptských pramenů, je třeba mít bedlivě na paměti materiální kontext díla, který je v tomto případě funerální. Text je tak na místě číst perspektivou náboženských představ o smrti a zde konkrétně dopadu smrti na schopnost krále vykonávat úřad, tedy ustavovat řád ve světě. Autor správně poznamenává, že mužská schopnost chránit řád před neřádem je závislá na ženské podpoře, která je klíčová zejména v kritických okamžicích, kdy tato mužská schopnost selhává, bohužel ale neidentifikuje smrt jako typický příklad takové krize. *Kniha o Nebeské Krávně* ilustruje, jaký dopad na řád světa má být dočasný výpadek účinné panovnické činnosti, a zároveň i sděluje určitý paradox moci: nástroj, kterým se vláda vykonává (Ok/násilí), může v chvílích slabosti vládu narušovat. Panovník totiž řád světa zakládá nejen tím, že ustavuje hranice mezi jeho prvky (cizinci a našinci, lidé a bohové apod.), ale také zajišťuje průchodnost těchto hranic tím, že je rozrušuje. Slabost krále pak znamená nekontrolované rozrušení, které řád světa ohrožuje a které nakonec vyvrcholí a zároveň se vyřeší královou smrtí. S novým, mladým králem, opět přichází žádaný stav. A ženské postavy pak jsou médiem, skrze něž se zesnulý král znovuzrodí mlád – právě v tomto smyslu platí, že ženy pomáhají překlenout období neřádu. Neplatí však, že by porážely neřád, když toho muž není schopen, spíše obnovují schopnost muže tak, že je znovu schopen porazit neřád sám.
3. K otázce egyptského pojetí ženství je také nezbytné zdůraznit, jak klíčové pro pochopení látky jako je *Kniha o Nebeské Krávně*, je způsob, kterým role ženy, které autor vůči sobě vymezuje – matka, manželka, Oko – v mytologických látkách reálně tvoří paradoxní jednotu, ve které role matky, manželky a dcery splývá. Reflexe této skutečnosti, popsané mj. výše citovaným článkem E. Leache, ale do určité míry obsažená i v autorem citovaném článku od S. Rothové, by výrazně napomohla práci v dosažení závěrů, které by se méně vymykaly akademické normě.

Souhrnně lze říci, že autor prameny přetváří v nový celek a vnáší do tématu vlastní pohled, bohužel však způsobem, který není vždy zcela šťastný. Ačkoli má práce v tomto ohledu značný potenciál a nekonvenční uvažování má v akademické práci své místo, je přesto třeba dbát na to, aby se realizovalo v mantinelech daných předchozím bádáním – což platí obzvlášť v případě prací realizovaných na nižším stupni studia, v nichž by si měl student osvojovat a prokazovat schopnost metodické akademické práce.

Hodnocení: 3/8 bodů

5) Obecný přesah práce.

Je práce způsobem zpracování tématu zajímavá i pro toho, kdo se sám danou problematikou nezabývá?

V hodnocení obecného přesahu se odráží plná škála obtíží této práce, které byly popsány výše. Ta by v případě řádné realizace byla zajímavá pro širší čtenářstvo, ve své současné podobě ovšem tomuto potenciálu zdaleka nedostává.

Leachovo pojetí tvorby moci je pro egyptské prameny nepochybně zajímavé, autorovo místy zkratkovitě a nepřesně chápání staroegyptských reálií (viz výše) mu ale bohužel neumožňuje uspokojivě identifikovat způsob, jakým se v Knize o Nebeské Krávě realizuje. I vzhledem k tomu, že antropologické, a především pak strukturalistické přístupy nemají tradičně v egyptologii velikou oblibu, je třeba v pracích takto zaměřených zacházet s primárními prameny velice pečlivě a dbát na to, aby vyvstávající struktury zohledňovaly v oboru již zavedené poznatky.

Kromě tohoto dílčího bodu kopírují důvody, které brání lepšímu ohodnocení podle kritéria obecného přesahu, ty uvedené výše, zejména pak zásadní nedostatky po formální stránce a v práci s pramenným materiálem.

Hodnocení: 2/8 bodů

Shrnutí

Celkově nelze říct, že autor prokázal dostatečnou znalost předmětné látky a schopnost metodicky a formálně správně badatelsky pracovat. Dle názoru oponenta tak práce spíše nesplňuje požadavky na bakalářskou práci v oboru religionistika. Práci se proto navrhuje hodnocení **neprospěl**.

V Bertsdorfu 28. srpna 2024

Michal Čermák, Ph.D.